

سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه ریزی

حمیدرضا موحیدی زاده

www.ketab.ir

۱۳۹۵

سرشناسنامه : موحدی زاده، حمیدرضا، ۱۳۴۰-
 عنوان و نام پدیدآور : درآمدی بر: مبانی سوانح و رابطه آن با توسعه برنامه ریزی / حمیدرضا
 موحدی زاده؛ ویراستار دانشگاه جامعه علمی- کاربردی.
 مشخصات نشر : تهران: سازمان عمران و بهسازی شهری، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۱۸۲ ص
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۲۱-۲۵-۰
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 موضوع : بلاهای طبیعی-- پیش بینی ایمنی
 موضوع : بلاهای طبیعی-- برنامه ریزی
 موضوع : حوادث -- پیشگیری
 موضوع : مدیریت بحران
 شناسه افزوده : دانشگاه جامع علمی- کاربردی
 شناسه افزوده : سازمان عمران و بهسازی شهری
 رده بندی کنگره : GB 5018 / م ۴ ۱۳۹۲
 رده بندی دیویی : ۳۶۲.۳۴
 شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۱۷۶۳۰

درآمدی بر: مبانی سوانح و رابطه آن با توسعه برنامه ریزی

حمیدرضا موحدی زاده

ویراستار: محمدمهدی مرزی

همکاران اجرایی: مدیا حکیم، نساء جلالی، فرهاد قلیزاده، علی اکبر نایب

طراح جلد، صفحه آرایی: سپیده ابراهیمی رحمتی

مدیریت اجرایی: محمدرضا ابوالحسنی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵

نویت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۸۹۲۱ - ۲۵ - ۰

قیمت: ۱۴۵۰۰۰ ریال

پیام معاون وزیر و مدیرعامل شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران

ضرورت و اهمیت تألیف و انتشار کتاب سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه‌ریزی به عنوان منب و مرجعی برای مهندسان و دانشجویان رشته‌های شهرسازی، توسعه، عمران و بهسازی شهری، مدیریت امدادونجات و مدیران و برنامه‌ریزان شهری، همواره نیازی اساسی و تعیین کننده بوده است. تحقق این هدف مهم از طریق گسترش آموزش‌های علمی - کاربردی، جنب مشارک‌های مردمی، استاندارد کردن ساخت‌وسازهای شهری، همچنین نوسازی و مقاوم سازی با فواید بسیاری فرسوده سکونت‌گاه‌های شهری در برابر سوانح و حوادثی نظیر سیل، زلزله امکان پذیر است.

ابعاد علمی و کاربردی این کتاب به آقای احمد رضا موحدی‌زاده، از استادان دانشگاه جامع علمی - کاربردی و مدیران باتجربه شهری، تألیف کرده است. مدیران و کارشناسان دستگاه‌های اجرایی مرتبط با عمران و بهسازی و مدیریت امدادونجات شهری را در به‌کار بستن مدل‌ها و شیوه‌های علمی و کاربردی تجربه شده در دنیای امروز موفق و امیدوار می‌سازد تا خسارت‌های ناشی از سوانح طبیعی و انسانی را به حداقل ممکن کاهش دهند و فرایندهای آن را تحت کنترل خود درآورند.

در پایان از نویسنده اثر، همکاران پرتلاش شرکت عمران و مسکن استان شرق کشور، به‌خصوص آقای مهندس احمد نوروزی مدیرعامل محترم و مسئولان محترم دانشگاه جامع علمی - کاربردی کشور و استان خراسان رضوی و سایر دست‌اندرکاران، که در به نتیجه رساندن این کتاب ارزشمند و کاربردی ما را یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌کنم و از پیشگاه خداوند منان برای ایشان آرزوی موفقیت و سربلندی دارم.

محمدسعید ایزدی

معاون وزیر و مدیرعامل

شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران

فهرست

ز	مقدمه
ط	مقدمه رئیس مرکز علمی - کاربردی بهزیستی خراسان رضوی
ک	پیش‌گفتار
م	اهداف کاربردی کتاب
س	اهداف آموزشی درس «سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه‌ریزی»
س	الف) هدف اصلی آموزش
س	ب) اهداف کاربردی و علمی درس «سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه‌ریزی»
ع	نقش و توانایی فارغ‌التحصیلان
ع	مشاغل قابل احراز
۲۵	فصل اول: فرایند توسعه
۲۵	پیشینه تاریخی و پیدایش مفهوم توسعه پایدار
۲۶	توسعه چیست و شاخص‌های توسعه کدام است؟
۲۶	توسعه چیست؟
۲۶	برخی از تعاریف توسعه
۲۷	مفهوم تاریخی توسعه
۲۸	معیار و مفهوم توسعه

۲۸	منابع (زیر خط) توسعه
۲۹	اهداف توسعه هزاره سوم و چالش‌های پیش رو در ایران
۲۹	اهداف توسعه
۳۵	نقش فقر و آزادی در توسعه
۳۶	مدل‌ها، ارکان و ابعاد توسعه و ارتباط آن با سوانح
۳۸	شاخص‌های توسعه
۴۰	مبدأ و منشأ پایداری و مفهوم آن
۴۱	اهداف اصلی پایداری و ابعاد آن
۴۲	توسعه سیاسی
۴۵	ویژگی‌های جوامع سنتی و مدرن و مقایسه آن‌ها در جامعه ایران
۴۷	پیش‌فرض‌های نظریه توسعه
۴۷	آزمون تفکرگویی در ایران
۴۹	اصلاح اداری و توسعه
۵۰	آثار منفی و مخرب توسعه
۵۰	آثار اجتماعی و اقتصادی توسعه
۵۱	شاخص‌های مثبت و منفی توسعه
۵۲	امکانات و ویژگی‌های طبیعی
۵۶	راه حل‌های موجود برای غلبه بر عوامل منافی توسعه
۵۷	کشورهای در حال توسعه
۵۸	ویژگی‌های کشورهای توسعه‌نیافته
۶۰	تفاوت تجربیات رهبران جهان سوم با رهبران کشورهای صنعتی
۶۲	وجوه مشترک جوامع برای سنجش میزان توسعه‌یافتگی
۶۳	تأثیر توسعه‌یافتگی در کاهش و کنترل خسارات ناشی از سوانح
۶۴	نتیجه‌گیری

فصل دوم: ارتباط توسعه پایدار شهری با سوانح

۶۷	مقدمه
۶۷	توسعه شهری پایدار و مشارکت شهروندان
۶۸	جامعه و شهر ایمن
۶۹	ده اصل جامعه مقاوم در برابر بلایا
۷۱	دلایل توسعه شهرها
۷۴	خطرات و تهدیدها در شهرها
۷۷	نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای (نمونه کوی سجادی مشهد)

تجدید حیات شهری و ارتقای تجهیزات و فرهنگ ایمنی
طراحی پایدار در ساختن شهرهای ایمن و مقاوم
نتیجه‌گیری

فصل سوم: کارکردهای برنامه‌ریزی برای سوانح

مقدمه

- کاهش آسیب‌پذیری‌ها، کاهش ریسک
تغییر نگرش‌ها عامل اصلی کاهش آثار سوانح
مشارکت در تصمیم‌گیری
برنامه‌ریزی شهری
مدل‌ها، اصول و مراحل برنامه‌ریزی
منابع و عوامل انسانی
توسعه منابع انسانی
پیشنهادهای
مهاجرت و حاشیه‌نشینی در شهرها و ارتباط آن با میزان سوانح
طرح مسئله
فرایند مباحث مدیریت و ویژگی‌های مدیریت بحران
مدیریت چیست؟
بحران چیست؟
مدیر بحران کیست؟
مدیریت سوانح و برنامه‌ریزی شهری
ساختار شهر
بافت شهر
کاربری اراضی شهری
تراکم‌های شهری
تأسیسات و زیرساخت‌های شهری
شبکه ارتباطی شهری
برنامه‌ریزی مدیریت سوانح و مخاطرات محیطی
اشکالات مدیریت بلایا و مخاطرات محیطی در ایران
الگوی عملی برای مدیریت بحران قبل، در حین و بعد از بحران
مدیریت بحران در کشور بنگلادش
مدیریت بحران در کشور ترکیه
مدیریت سوانح طبیعی در کشور ژاپن
مدیریت بحران در کشور هندوستان

پیشنهادها

۱۰۸

طرح نهایی مدیریت بحران با اقتباس از مدل وارینگ و گلندون

۱۰۸

برنامه ریزی واکنش اضطراری مناسب

۱۱۰

ترویج فرهنگ ایمنی و خودامدادگری

۱۱۲

چرخه برنامه ریزی و مدیریت سوانح

۱۱۲

فصل چهارم: تحلیل رابطه سوانح با توسعه و برنامه ریزی

۱۱۷

مقدمه

۱۱۷

سوانح و امکانات توسعه جدید

۱۱۸

توسعه آثار تخریبی آن بر محیط زیست

۱۱۹

آثار تخریب توسعه بر طبیعت

۱۱۹

توسعه و نقش آن در پیشگیری و کنترل سوانح

۱۲۵

توسعه شبکه های اطلاع رسانی و تشکلهای غیردولتی

۱۲۶

تلاش برای پایداری توسعه

۱۲۶

سازمان های امدادونجات، الگو جامع و مراحل مدیریت بحران

۱۲۸

تشکیلات و نقش سازمان امدادونجات

۱۲۸

الگوی مدیریت جامع بحران

۱۳۱

مراحل مدیریت و برنامه ریزی بحران

۱۳۱

برنامه ریزی برای دستیابی به نظام جامع مدیریت بحران

۱۳۲

تقسیم بندی دوره بحران:

۱۳۲

ویژگی ها، کاربری ها و اهداف تأسیس شهرک بین المللی امدادونجات

۱۳۳

اهداف کلی تأسیس شهرک بین المللی امدادونجات

۱۳۳

روند احداث شهرک بین المللی امدادونجات

۱۳۳

اولویت های جانمایی شهرک بین المللی امدادونجات

۱۳۴

کاربری های محوطه شهرک بین المللی امدادونجات

۱۳۴

راهکارها و پیشنهادها

۱۳۶

سازماندهی و اصلاح ساختار مدیریت بحران

۱۳۶

تدوین برنامه راهبردی مدیریت بحران کشور

۱۳۶

اصلاح ساختار مدیریت بحران کشور

۱۳۶

آموزش همگانی و ارتقای فرهنگ ایمنی در برابر زلزله

۱۳۷

تغییر نگرش مهندسی به نگرش مدیریتی در مقابله با زلزله

۱۳۸

شهر عمودی (متراکم) و توسعه پایدار

۱۴۰

انواع افزایش تراکم شهری

۱۴۱

ایجاد ابزار مدیریتی مورد نیاز برای شهر پرتراکم

۱۴۲

۱۴۲ برنامه‌ریزی، توسعه و تأثیرگذاری آن بر سوانح
 ۱۴۳ اهمیت برنامه‌ریزی در حوادث غیرمترقبه طبیعی
 برنامه‌ریزی مدیریت بلایا و مخاطرات محیطی برای دستیابی به توسعه پایدار
 ۱۴۴

۱۴۵ برنامه‌ریزی مدیریت ریسک بلایا و مخاطرات طبیعی
 ۱۴۶ کاهش آسیب‌پذیری‌ها و کاهش ریسک
 ۱۴۶ بازآفرینی برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه روستایی در ایران
 ۱۴۸ برنامه‌ریزی و سوانح (ضرورت و اهمیت بازسازی پس از سانحه)
 ۱۵۰ جمع‌بندی و طرح راهکارهای نظری و عملی
 ۱۵۳ راهکارهای علمی و کاربردی برای کنترل و کاهش سوانح

پیوست‌ها
 ۱۵۹

یک گزارش علمی: آزمون دشوار مدیریت بحران ژاپن، ۱۳۹۰/۵/۲۰، ۱۶۱
 ۱۶۲ تأثیر آموزش‌های علمی
 ۱۶۳ مدیریت بحران و مقابله با سانحه
 ۱۶۳ دفاع ملی موفق در نجات
 ۱۶۴ ادامه بحران و مدیریت آن
 ۱۶۵ همکاری شهروندان در تمام امور

نتایج گروه تحقیقاتی دولتی ژاپن، ۱۳۹۰/۱۱/۱۱، ۱۶۶

گزارش فاجعه زلزله ۳۰ خرداد ۶۹ در شمال کشور و درس‌ها و عبرت‌ها
 ۱۶۹

۱۶۹ مدیریت و سازماندهی؛ زنجیری که زلزله را به بند می‌کشد
 ۱۷۰ پیش‌بینی و امداد زلزله
 ۱۷۱ زلزله و سازماندهی گسترده
 ۱۷۲ زلزله و سازه‌های مقاوم
 ۱۷۳ نگاهی به تجارب کشورهای دیگر

۱۷۷

کتابنامه

مقدمه

وقوع سوانح، حوادث و بلایای طبیعی و انسانی و بحران‌های غیرمنتظره در جوامع انسانی بشر را با مسائل و مشکلات فراوانی مواجه ساخته است و لازمه مواجهه با این گونه سوانح و بحران‌ها، برخورداری مدیران بخش مبارزه با سوانح از دیدگاهی توسعه‌یافته، از یک سو، و گسترش فرهنگ و فن‌آوری امداد و نجات در سطح افراد، سازمان‌ها و جامعه، از سوی دیگر، و همچنین برنامه‌ریزی، سازاندگی و مدیریت سیستماتیک و یکپارچه است. در این کتاب چارچوبی جامع و کاربردی و راه‌نمایی برای مقابله با سوانح و تشریح رابطه سوانح با توسعه و برنامه‌ریزی مطرح و در تدوین آن از منابع غنی و معتبر و تجارب سایر کشورها در مواجهه با سوانح و چگونگی مدیریت، کنترل و کاهش خسارت‌های مالی و انسانی ناشی از آن‌ها استفاده شده است. از این رو، امید است که این مجموعه برای محققان و دانشجویان در همه سطوح تحصیلی و در رشته‌های «توانا» مدیریت و توسعه، از قبیل مدیریت امداد و نجات، مدیریت سوانح، مدیریت منابع انسانی، مدیریت، روابط عمومی و ارتباطات و سازمان‌هایی مفید واقع شود که به نحوی با امور سوانح و حوادث غیرمترقبه (طبیعی و انسانی)، مدیریت بحران و امور اجرایی مسائل شهری و شهری‌ها درگیرند. انگیزه و هدف اصلی نگارنده طرح محورهای زیر برای دانشجویان، دانش‌آنان و مدیرانی است که واحد درسی «سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه‌ریزی» را می‌گذرانند یا در سازمان‌های مرتبط با امداد و نجات خدمت می‌کنند:

۱. افزایش آگاهی دانشجویان، مدیران و کارکنان بخش سوانح از سوانح، بحران‌ها، حوادث و بلایای طبیعی و انسانی و درک چرخه بروز و دوام آن‌ها؛
۲. ایجاد آمادگی برای مقابله با بحران و آگاهی از آنچه باید در زمان بحران انجام پذیرد و تبدیل شرایط به‌ظاهر ناامیدکننده به فرصت مناسب؛

۳. افزایش توانایی افراد برای درک علائم هشداردهنده یا نشانه‌های اخطارکننده، به منظور تقویت حس آنان در پیش‌بینی سوانح و پیش‌گیری از آن‌ها و افزایش قدرت آنان برای واکنش سریع و مناسب در شرایط معین؛

۴. افزایش درک ما از مدیریت سوانح و بحران و ایجاد اعتماد به نفس حرفه‌ای در سطوح متفاوت تنش‌ها و کنش‌ها.

۵. ایجاد منبعی معتبر و غنی برای درس «سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه‌ریزی» به نحوی که به رغم غنای مطالب یادگیری آن‌ها آسان باشد تا بتوان پس از کسب مهارت و آزمایش مناسب، مدل‌ها و راه‌حل‌های جامع و کاربردی آن‌ها، در موارد عملی از آن‌ها بهره برد.

فرصت را می‌توانم من‌شمارم و از همه همکاران محترم به‌خصوص آقایان دکتر عباس محدث حکاک، رئیس مرکز علمی - کاربردی، مسعود فیروزی، معاون پژوهشی و مسئول گروه مدیریت امداد و نجات، آموزش عالی علمی - کاربردی بهزیستی استان خراسان رضوی، مهندس احمد نوروزی مدیرعامل سازمان عمران و مسکن‌سازان شرق کشور و همکارانشان، که مرا در این امر تشویق و یاری کردند، تشکر و قدردانی می‌کنم. همچنین از آقای مهندس مجید کیان‌پور مدیرعامل شرکت مانت‌تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران و همکارانشان سپاسگزارم، که این اثر را در سامانه انتشارات خود به طبع رساندند. در پایان از خانواده‌ام، به‌ویژه همسر فداکارم سرکار خانم، به‌صومه موحدی‌زاده صمیمانه سپاسگزارم که با شکیبایی تحسین‌برانگیزی مرا در تدوین و بالابردن کتاب یاری کردند.

حمیدرضا محمدی‌زاده

مدرس دانشگاه جامع علمی - کاربردی

مشهد مقدس / ۱۳۹۳

مقدمه رئیس مرکز علمی - کاربردی بهزیستی خراسان رضوی

از مطالعه این کتاب پربار و ارزشمند بسیار لذت بردم. نویسنده در این کتاب به خوبی به سرفصل‌ها و عناوین بحث، سوانح و رابطه آن با توسعه و برنامه‌ریزی «پرداخته و نگاهی جامع به کلیات و نیز رئیسات موضوع داشته است. وی با اشراف کامل به موضوع به خوبی از عهده بررسی وضعیت موجود برآمده و علاوه بر آن راهکارهای عملی مناسبی مطرح کرده است. پس از مطالعه کتاب به ضرورت اجرای بهتر مفاد آن پیشنهادهای زیر به ذهن متبادر گردید:

۱. آموزش مستمر کارشناسان اجرایی نهادهای دولتی و غیردولتی، به منظور طراحی و اجرای راهبردهایی برای مدیران آن نهادها.
۲. برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت و کاربردی برای مدیران ارشد به منظور آگاهی بیشتر آنان برای برنامه‌ریزی مناسب‌تر.
۳. آگاه‌سازی و جلب مشارکت مردم در اجرای طرح‌های پیش‌بینی از سوانح و حوادث. در پایان از استاد محترم این مؤسسه آموزش عالی، جناب آقای جعفر زاده، موحدی‌زاده، بابت نگارش این کتاب صمیمانه تشکر می‌کنم و برای ایشان و نیز همکارانشان آرزوی توفیق و سلامت دارم.

دکتر عباس محدث حکاک

سرپرست مرکز علمی - کاربردی بهزیستی خراسان رضوی

۱۳۹۲/۴/۱۶

پیش گفتار

حفظ جان و سلامت انسانها و عرضه خدمات مناسب، در سه مقطع جلوگیری از رخداد حادثه، کاهش تأثیرات ناشی از حادثه و کاهش خسارات جانی، جسمی و اقتصادی حادثه و توانبخشی مصدومان وظرفه ساز اجتماعی و اخلاقی و قانونی تمامی افراد به خصوص کسانی است که مدیریت چنین اموری را بر سرانها به عهده دارند. تاکنون، نحوه عرضه خدمات امدادی و نجات حادثه دیدگان و مدیریت عملیات امداد رسانی در کشور ما بیشتر به صورت تجربی بوده یا به دست کادر درمانی و امدادگران ناآشنا به مسائل مدیریت یا مدیران غیرمتخصص انجام می شده و در نتیجه مشکلات و ناهماهنگی هایی در عرضه این گونه خدمات ایجاد شده است. به همین لحاظ رشته آموزشی علمی کاربردی مدیریت عملیات امداد و نجات، در موسسه عالی آموزش علمی کاربردی بهزیستی طراحی شد و در تاریخ ۷۹/۶/۱۳ به تصویب رسید تا، در کنار آموزش مدیریت بحران، زیرساخت های تخصصی و علمی لازم در زمینه های امدادی نیز آموزش داده شود.

از مسائل مهم و فراگیر جهان امروز افزایش نقاط شهری و توسعه روزافزون شهرهاست؛ این امر ناشی از سرعت گرفتن روند شهرنشینی و استفاده از امکانات و تسهیلات پیشرفته زندگی در محیط های شهری است. در واقع، شهرنشینی نشانه آخرین مرحله پیشرفت انسان در محیط های طبیعی تحت اشغال و دخالت او محسوب می شود. امروزه در محدوده های شهری شدیدترین و گسترده ترین دخالت های انسانی در محیط های طبیعی رخ می دهد. به طوری که این دخالت ها منجر به بروز مشکلات و آلودگی های محیطی و اجتماعی شده و تعادل سیستم طبیعی محیط را بر هم زده و سبب بروز انواع خطرات برای

انسان‌ها شده است. با مروری بر تاریخ حوادث ناگوار درمی‌یابیم که بروز بلایای طبیعی، نظیر سیل، زمین‌لرزه و آتشفشان، علاوه بر داشتن زمینه‌ای طبیعی، محصول فعالیت‌های انسانی نیز به شمار می‌رود. از این رو، گاهی وقوع این‌گونه حوادث در شهرها به کشتارهای دسته‌جمعی و ویرانی‌های جبران‌ناپذیری منجر شده است. درواقع، شهرها که نشانه‌های رشد و پیشرفت زندگی نو به شمار می‌روند، خود در معرض شدیدترین خطرات طبیعی و خطرات ناشی از فعالیت انسان‌ها قرار دارند.

www.ketab.ir